

УДК 342.951(477):351.746.1

DOI <https://doi.org/10.51989/NUL.2022.3.12>

ОСНОВНІ СКЛАДНИКИ СИСТЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАКОННОСТІ ТА ПРАВОПОРЯДКУ В СЛУЖБІ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В АСПЕКТІ ПРОТИСТОЯННЯ ВІЙСЬКОВІЙ АГРЕСІЇ

Лахтадир Сергій Леонідович,

старший науковий співробітник

Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки
та судових експертиз Служби безпеки України

У статті досліджено систему забезпечення законності та правопорядку в Службі безпеки України в аспекті протистояння військовій агресії. Проаналізовано сучасні наукові дослідження та нормативне забезпечення зазначеного питання. Констатовано, що проблематика діяльності Служби безпеки України активно обговорюється в наукових колах, однак система забезпечення законності та правопорядку в цій службі не ставала предметом окремого наукового пошуку. Проведення дослідження забезпечення законності та правопорядку в Службі безпеки України в аспекті протистояння військовій агресії дало змогу констатувати існування цілої системи інструментів, застосування яких і забезпечить законність та правопорядок у Службі безпеки України в сучасних умовах. Першим складником є застосування діджитал-інструментів у діяльності правоохоронних органів, що були впроваджені до кримінального процесуального законодавства після початку повномасштабної війни росії проти України. Це, зокрема, введення електронних копій матеріалів кримінального провадження, застосування відеофіксування замість залучення понятих до обшуку житла, можливість залучення адвоката за допомогою цифрових технологій без його особистої участі, здійснення дистанційного судового провадження тощо. Другим складником є реалізація в діяльності Служби безпеки України засад кримінального провадження, наприклад: верховенства права (ст. 8 КПК України), законності (ст. 9 КПК України), поваги до людської гідності (ст. 11 КПК України), забезпечення права на свободу та особисту недоторканність (ст. 12 КПК України) та інших процесуальних засад. Третім складником системи забезпечення режиму законності й правопорядку (або інструментом для досягнення законності і правопорядку) у Службі безпеки України є правова робота із співробітниками-військовослужбовцями, працівниками, а також військовослужбовцями строкової служби.

Ключові слова: Служба безпеки України, законність, правопорядок, інструменти, цифровізація, правова робота, верховенство права.

Lakhtadyr Serhiy. The main components of the system of ensuring legality and law and order in the Security Service of Ukraine in the aspect of resisting military aggression

The article examines the system of ensuring legality and law and order in the Security Service of Ukraine in the aspect of resisting military aggression. Modern scientific research and regulatory support of the specified issue were analyzed. It was established that the problems of the Security Service of Ukraine are actively discussed in scientific circles, but the system of ensuring legality and law and order in this Service did not become the subject of a separate scientific search. Conducting a study of ensuring law and order in the Security Service of Ukraine in the aspect of resisting military aggression made it possible to ascertain the existence of a whole system of tools, the use of which will ensure law and order in the Security Service of Ukraine in modern conditions. First of all, it is the use of digital tools in the activities of law enforcement agencies, which were introduced into the criminal procedural legislation after the start of the full-scale war of Russia against Ukraine. In particular, it is the introduction of electronic copies of criminal proceedings materials, the use of video recording instead of the involvement of witnesses in the house search, the possibility of involving a lawyer with the help of digital technologies without his personal participation, the implementation of remote court proceedings, etc. Secondly, the implementation of the principles of criminal proceedings in the activities of the Security Service of Ukraine, in particular, the rule of law (Article 8 of the Criminal Code of Ukraine), legality

(Article 9 of the Criminal Code of Ukraine), respect for human dignity (Article 11 of the Criminal Code of Ukraine), ensuring the right to freedom and personal integrity (Article 12 of the Criminal Procedure Code of Ukraine) and other procedural principles. Thirdly, an effective means of ensuring the regime of law and order (or a tool for achieving law and order) in the Security Service of Ukraine is legal work with military personnel, employees, as well as conscripts.

Key words: Security Service of Ukraine, legality, law and order, security tools, digitalization, legal work, rule of law.

Постановка проблеми. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про Службу безпеки України» Служба безпеки України – державний орган спеціального призначення з правоохоронними функціями, який забезпечує державну безпеку України. До завдань Служби безпеки України належать: захист державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, науково-технічного й оборонного потенціалу України, законних інтересів держави та прав громадян від розвідувально-підривної діяльності іноземних спеціальних служб, посягань із боку окремих організацій, груп та осіб, а також забезпечення охорони державної таємниці; попередження, виявлення, припинення та розкриття кримінальних правопорушень проти миру й безпеки людства, тероризму та інших протиправних дій, які безпосередньо створюють загрозу життєво важливим інтересам України (ст. 2) [1].

Наведене дає підстави стверджувати, що на Службу безпеки України покладається завдання щодо забезпечення законності та правопорядку в межах визначеної компетенції, тобто в зазначеній галузі суспільних відносин. Водночас, як у будь-якому державному утворенні із великою кількістю службовців або будь-якому об'єднанні громадян, що мають спільну мету діяльності, необхідно забезпечити законність і правопорядок в самому утворенні – Службі безпеки України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій дає підстави стверджувати, що зазначена тематика не стала предметом окремих наукових досліджень. Наприклад, сутнісні та змістові характеристики стандартів забезпечення прав людини в діяльності Служби безпеки України, роль органів безпеки в європейських країнах, міжнародні механізми та стандарти захисту прав людини в діяльності правоохоронних органів і спецслужб, практику Європейського суду з прав людини, пов'язану

із діяльністю правоохоронних органів і спецслужб, було досліджено колективом науковців спільно із Національною академією Служби безпеки України і Посольством Швейцарії в Україні [2]. Особливості становлення та функціонування системи стримувань і противаг між гілками влади в умовах демократизації політичної системи України було розглянуто в роботі Х.Ю. Забавської [3]. Актуальні проблеми управління інформаційною безпекою держави активно обговорювалися на науково-практичній конференції в Києві [4]. Державна безпека України в сучасних умовах стала предметом наукового дослідження С.Г. Гордієнко та І.М. Дороніна [5]. Окрім того, І.М. Доронін здійснив аналіз національної безпеки України в інформаційну епоху [6]. О. Кубецька, Т. Остапенко, Я. Палешко розглянули умови забезпечення національної безпеки держави [7]. Аналіз наведених наукових праць свідчить, що наразі відсутні дослідження щодо складників системи забезпечення законності та правопорядку в Службі безпеки України в аспекті протистояння військовій агресії. Науковці здебільшого у своїх роботах розглядають загальні питання діяльності Служби безпеки України або специфіку взаємодії з іншими органами. Водночас на сьогодні ще не було опубліковано наукових робіт щодо діяльності Служби безпеки України в умовах воєнного стану. Вбачається, що це питання є вкрай актуальним і потребує окремого наукового пошуку.

Метою статті є дослідження системи забезпечення законності та правопорядку в Службі безпеки України в аспекті протистояння військовій агресії.

Виклад основного матеріалу. 11 травня стартував Всеукраїнський Форум «Україна 30. Безпека країни». Його відкрив Президент України – Верховний Головнокомандувач ЗСУ Володимир Зеленський. Темою його виступу стала Стратегія національної безпеки та її

основні засади. Зокрема, Президент наголосив на важливості безпеки для держави. «Тема цього форуму є найголовнішою для України. І сьогодні, і завтра, і завжди буде дуже актуальною. Без неї усе інше просто буде неможливим. Ця тема – безпека країни. Згідно з дослідженнями, разом зі свободою та справедливістю, безпека входить до ТОП-3 найважливіших для українців цінностей. Щоправда, для країни, яка вже 7 років веде війну, це очевидно й без будь-яких досліджень. З початком російської агресії в суспільстві не залишилося сумнівів: безпека – це головна умова існування держави та її незалежності». За словами Президента України, «одним із головних пунктів програми є безпека людини та країни. Її забезпечення як невід'ємного елемента складної соціальної системи з усіма її потребами, інтересами й можливостями покладено в основу політики національної безпеки України. Відповідно, було розроблено й у вересні 2020 року затверджено Стратегію національної безпеки і оборони України. Уперше в її основу було покладено найвищі соціальні цінності: людину, її життя, здоров'я, честь, гідність, недоторканність і безпеку. А найвищим пріоритетом держави визначено відновлення миру, територіальної цілісності й суверенітету України в межах кордонів, визнаних на міжнародному рівні» [8]. Наведені положення були проголошені ще у 2021 р., а в 2022 р. вони набули особливої актуальності, пов'язаної із повномасштабним наступом військ російської федерації на територію України.

Під час дослідження системи забезпечення законності та правопорядку в Службі безпеки України в аспекті протистояння військовій агресії наголосимо, що робота Служби безпеки України була «підлаштована» під умови протидії агресії російської федерації ще у 2014 р. Наприклад, до Закону України «Про Службу безпеки України» найактивніше вносилися зміни з 2014 р., зокрема Законами України № 721, № 767-VII, № 1170-VII, № 1697-VII, № 567-VIII, № 580-VIII, № 901-VIII від 23.12.2015 тощо. Із лютого 2022 р. до вказаного закону зміни не вносилися.

Водночас до інших законодавчих актів неодноразово вносилися зміни, пов'язані з уведенням воєнного стану. Так, до Кримі-

нального процесуального кодексу України (далі – КПК України), починаючи з лютого 2022 р., 9 разів було внесено зміни, зокрема Законами України № 2108-IX, № 2110-IX, № 2111-IX, 2125-IX, № 2137-IX тощо. Звернемо увагу на те, що Служба безпеки України є одним із органів досудового розслідування, що здійснює досудове розслідування кримінальних правопорушень, передбачених ст. 109, 110, 110-2, 111, 111-1, 111-2, 112 та іншими статтями КПК України (ч. 2 ст. 216 КПК України) [9]. Як і для інших органів досудового розслідування, для Служби безпеки України діють спеціальні норми щодо здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану. Формулювання законодавцем таких специфічних норм, на нашу думку, має забезпечити ефективність досудового розслідування, законність його здійснення, а також законність діяльності органів досудового розслідування, зокрема Служби безпеки України, в умовах протистояння військовій агресії. Переконані, що забезпечення законності та правопорядку в Службі безпеки України тісно пов'язане із забезпеченням законного та ефективного досудового розслідування. Адже навряд чи можна говорити про ефективне, швидке й повне досудове розслідування органом, внутрішня організація якого не ґрунтується на засадах законності, верховенства права, поваги до прав і гідності особи, відповідальності та взаємоповаги.

З-поміж законодавчих змін до процесу здійснення органами досудового розслідування кримінального провадження в умовах воєнного стану можемо виокремити ті, що безпосередньо стосуються Служби безпеки України, а саме:

1) можливість застосування електронної форми постанови слідчого, прокурора і використання кваліфікованого електронного підпису службової особи (ч. 6 ст. 110 КПК);

2) під час проведення обшуку житла або іншого володіння слідчому, прокурору дозволено долати системи логічного захисту в тому випадку, коли особа, присутня при обшуку, відмовляється зняти (деактивувати) систему логічного захисту або обшук здійснюється за відсутності осіб (ч. 6 ст. 236 КПК);

3) під час проведення обшуку житла або іншого володіння слідчий, прокурор може здійснювати пошук, виявлення та фіксацію комп'ютерних даних, що містяться в комп'ютерних системах або їхніх частинах, мобільних терміналах систем зв'язку тощо (ч. 6 ст. 236 КПК);

4) нова стаття в Главі 20 «Слідчі (розшукові) дії» 245-1 «Зняття показань технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото-, кінозйомки, відеозапису»;

5) внесено зміни до порядку проведення такої негласної слідчої (розшукової) дії як установлення місцезнаходження радіобладнання (радіоелектронного засобу). Наразі не потребує дозволу слідчого судді установлення місцезнаходження радіобладнання (радіоелектронного засобу) за заявою його власника (ст. 268 КПК) (зміни, що перелічені, були введені в дію Законом України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про електронні комунікації» щодо підвищення ефективності досудового розслідування «за гарячими слідами» та протидії кібератакам» від 15.03.2022 [10]);

6) надання повноважень суду щодо використання показань, отриманих під час досудового розслідування, якщо хід і результати такого допиту фіксувалися за допомогою доступних технічних засобів відеофіксації (ч. 4 ст. 95 КПК). Цією нормою фактично звужується дія засади, яка закріплена у ст. 23 КПК України – безпосередність дослідження показань, речей і документів;

7) надання суду повноважень щодо ухвалення рішення про здійснення дистанційного судового провадження, навіть якщо обвинувачений проти цього заперечує (ч. 2 ст. 336 КПК);

8) можливість проведення обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи, обшуку особи без понятих, коли їх залучення є об'єктивно неможливим або пов'язане з потенційною небезпекою для їхнього життя чи здоров'я. Обов'язковою умовою проведення таких процесуальних дій є фіксування доступними технічними засобами шляхом здійснення безперервного відеозапису (ч. 1 ст. 615 КПК);

9) покладення на дізнавача, слідчого, прокурора обов'язку забезпечити участь захисника у проведенні окремої процесуальної дії, а у разі неможливості особистої участі захисника – із застосуванням технічних засобів (відео-, аудіозв'язку) для забезпечення дистанційної участі захисника (ч. 12 ст. 615 КПК);

10) електронні копії матеріалів кримінальних проваджень, досудове розслідування в яких здійснюється в умовах воєнного стану (ч. 14 ст. 615 КПК) (зміни, що перелічені, були введені в дію Законом України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану» від 14.04.2022) [11].

Цитовані вище зміни до КПК України є лише частиною нововведень. Обсяг дослідження не дає можливості висвітлити всі з них.

Аналіз наведених положень нормативних актів свідчить про застосування діджитал-інструментів у сучасному процесі розслідування кримінальних проваджень, який характеризується введенням воєнного стану на всій території України. Убачається, що на сьогодні забезпечення законності та правопорядку в Службі безпеки України відбувається, зокрема, із застосуванням сучасних цифрових інструментів у діяльності правоохоронних органів.

Варто зазначити, що «Словник сучасної української мови та сленгу» обрав словом 2019 р. лексему «діджиталізація». Ураховуючи кількість запитів щодо цього терміна, вважаємо, що варто погодитися із таким вибором. Неологізм, який увійшов в українську мову лише кілька років тому, є транслітерацією англійського «digitalization» та, згідно зі словником, означає зміни в усіх сферах суспільного життя, пов'язані з використанням цифрових технологій. Це слово є спрощеною формою більш точного терміну «цифрова трансформація» та проявом глобальної цифрової революції [12].

Застосування діджитал-інструментів у діяльності правоохоронних органів в умовах протистояння військовій агресії, на наше переконання, набуло особливої актуальності й стало більш поширеним. Так, наведені вище нормативні положення

свідчать, що сам законодавець вводить їх як дієві, швидкі, надійні механізми здійснення кримінального провадження на засадах законності та верховенства права. Звісно, не всі вони викликані введенням воєнного стану, але всі вони зумовлені сучасним станом використання інтернет-технологій і цифрових пристроїв у роботі правоохоронних органів тощо.

Дослідження системи забезпечення законності та правопорядку в Службі безпеки України в аспекті протистояння військовій агресії дає підстави говорити про існування цілої системи інструментів і складників, застосування яких і забезпечить законність та правопорядок у Службі безпеки України в сучасних умовах.

Передусім, як уже було зазначено вище, одним зі складників є застосування діджитал-інструментів у діяльності правоохоронних органів, що були введені до кримінального процесуального законодавства після початку повномасштабної війни росії проти України. Другим складником системи, або її інструментом є реалізація в діяльності Служби безпеки України засад кримінального провадження, як-от: верховенства права (ст. 8 КПК України), законності (ст. 9 КПК України), поваги до людської гідності (ст. 11 КПК України), забезпечення права на свободу та особисту недоторканність (ст. 12 КПК України) та інших процесуальних засад.

Третім складником (або інструментом для досягнення законності й правопорядку) забезпечення режиму законності і правопорядку в Службі безпеки України є правова робота. Так, наразі внесено зміни до указів Президента України й додано таку посаду, як Начальник Управління правового забезпечення [13]. Науковці звертають увагу, що потребують комплексного опрацювання проблеми розвитку законодавства з питань функціонування сектору безпеки, окреслення системи й механізмів забезпечення безпеки держави, нормативно-правового регулювання діяльності суб'єктів її забезпечення, упровадження відповідного вітчизняного й іноземного досвіду, реалізації правових засад інтеграції України до систем колективної безпеки. Вони виділяють у цій сфері пріоритетні напрями оновлення адміністра-

тивно-правового статусу суб'єктів забезпечення сектору безпеки України, зокрема такого напрямку, як систематичне вивчення досвіду правового регламентування суб'єктів забезпечення безпеки країн-членів Європейського Союзу та інших іноземних держав [14, с. 34–36]. Додамо, що вивчення такого досвіду має втілюватися в упровадженні конкретних нормативних актів щодо проведення правової роботи в Службі безпеки України. Така активність, на наше переконання, має базуватися на засадах систематичності, безперервності попереджувальної роботи, послідовної профілактичної діяльності.

Висновки. Проведене дослідження забезпечення законності та правопорядку в Службі безпеки України в аспекті протистояння військовій агресії дало підстави констатувати існування цілої системи складників та інструментів, застосування яких і забезпечить законність і правопорядок у Службі безпеки України в сучасних умовах. *Першим складником цієї системи є використання діджитал-інструментів у діяльності правоохоронних органів, що були впроваджені до кримінального процесуального законодавства після початку повномасштабної війни росії проти України.* Зокрема, це введення електронних копій матеріалів кримінального провадження, застосування відеофіксування замість залучення понятих до обшуку житла, можливість залучення адвоката за допомогою цифрових технологій без його особистої участі, здійснення дистанційного судового провадження тощо. *Другим складником є реалізація в діяльності Служби безпеки України засад кримінального провадження, наприклад: верховенства права (ст. 8 КПК України), законності (ст. 9 КПК України), поваги до людської гідності (ст. 11 КПК України), забезпечення права на свободу та особисту недоторканність (ст. 12 КПК України) та інших процесуальних засад.* *Третім складником забезпечення режиму законності й правопорядку (або інструментом для досягнення законності і правопорядку) у Службі безпеки України є правова робота із співробітниками-військовослужбовцями, працівниками, а також військовослужбовцями строкової служби.*

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про Службу безпеки України : Закон України від 25.03.1992 № 2229-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 27. Ст. 382.
2. Стандарти забезпечення прав людини у діяльності служби безпеки України : навч. посіб. / Д. фон Бларер, Ю.Л. Белоусов, С.С. Кудінов та ін. ; уклад. д-р екон. наук, проф. М.М. Чеховська ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, доц. С.С. Кудінова, канд. соц. наук Ю.Л. Белоусова. Київ : НА СБУ, 2019. 368 с.
3. Забавська Х.Ю. Особливості становлення та функціонування системи стримувань і противаг між гілками влади в умовах демократизації політичної системи України : дис. ... к.п.н. Львів, 2020. 228 с.
4. Актуальні проблеми управління інформаційною безпекою держави : зб. тез наук. доп. наук.-практ. конф. (Київ, 4 квітня 2019 р.). Київ : Нац. акад. СБУ, 2019. 384 с.
5. Гордієнко С.Г., Доронін І.М. Державна безпека України в сучасних умовах: проблеми компетенції державних органів. Державна безпека України в сучасних умовах: проблеми компетенції державних органів. *Інформація і право*. 2021. № 2(37). DOI: [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2021.2\(37\).238340](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2021.2(37).238340).
6. Доронін І.М. Національна безпека України в інформаційну епоху: теоретико-правове дослідження : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук ; НДІ інформатики і права НАПрН України. Київ : б. в., 2020. 39 с.
7. Кубецька О., Остапенко Т., Палешко Я. Умови забезпечення національної безпеки держави. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2020. № 2. С. 321–327. doi: <https://doi.org/10.31733/2078-3566-2020-2-321-327>.
8. Всеукраїнський Форум «Україна 30» Безпека країни 11-13 травня 2021 р. URL: <https://drive.google.com/drive/u/1/folders/18> (дата звернення: 06.07.2022).
9. Кримінальний процесуальний кодекс України. *Офіційний вісник України*. 2012. № 37. С. 11. Ст. 1370.
10. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про електронні комунікації» щодо підвищення ефективності досудового розслідування «за гарячими слідами» та протидії кібератакам : Закон України від 15.03.2022 № 2137-IX. *Урядовий кур'єр*. 2022. № 68.
11. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану : Закон України від 14.04.2022 № 2201-IX. *Урядовий кур'єр*. 2022. № 102.
12. «Діджиталізація» – слово 2019 року в Україні за версією онлайн-словника «Мислово». URL: <https://itc.ua/news/didzhitalizacziya-slovo-2019-roku-v-ukra%D1%97ni-za-versi%D1%94yu-onlajn-slovnika-mislovo/> (дата звернення: 10.07.2022).
13. Указ президента України № 213/2009 Питання Служби безпеки України. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2132009-8759>.
14. Настюк В.Я., Шаповал Р.В. Нормативно-правове забезпечення функціонування сектору безпеки України. *Правове забезпечення оперативно-службової діяльності: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення* : матеріали постійно діючого науково-практичного семінару, 27 травня 2021 р. м. Харків. Вип. 11. 224 с.